

BEN RÜZGÂRIM
SEN ATEŞ

MEVLÂNÂ
CELÂLEDDİN RÛMÎ

Büyük Mutasavvıfın
Hayatı ve Eserleri

Annemarie Schimmel

Tercüme
Senail Özkan

ÖTÜKEN

ANNEMARIE SCHIMMEL (d. 7 Nisan 1922 - ö. 26 Ocak 2003); 1941'de Berlin Üniversitesi'nde İslâmî Araştırmalar sahasında doktora yaptı. 1946-54 yılları arasında Marburg Üniversite'nde, 1954-59 yılları arasında da Ankara İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi dersleri verdi. Bonn ve Harvard Üniversitelerinde çalıştı. Çok sayıda uluslararası ödül aldı ve çeşitli ilmî kuruluşlarda başkanlık ve üyelik yaptı. Almanca, İngilizce ve Türkçe olmak üzere 80'den fazla yayına imza attı. Arapça, Farsça, Urduca, Türkçe ve Sindceden Almancaya ve İngilizceye çeviriler yaptı. Çalışmaları özellikle tasavvuf ve dinler tarihi üzerinde yoğunlaştı.

Annemarie Schimmel'in Türkçedeki kitaplarından bazıları:

- *Ruhum Bir Kadındır*, ter. Ömer Enis Akbulut, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- *Yunus Emre ile Yollarda*, ter. Senail Özkan, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.
- *Dinler Tarihine Giriş*, der. Recep Kibar, Külliyyat Yayınları, İstanbul, 1999.
- *Tasavvufun Boyutları*, Kırkambar Kitaplığı; İslam Mezhepleri, Tasavvuf ve Tarikatlar; İstanbul, 2000.
- *Sayıların Gizemi*, ter. Mustafa Küpüşoğlu, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2000.
- *Çağın Mevlana'sı / Muhammed İkbal*, ter. Senail Özkan, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.
- *İslam'ın Mistik Boyutları*, ter. Ergun Kocabıyık, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2001
- *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, ter. Ekrem Demirli, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2004.
- *Halifenin Rüyaları / İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, ter. Tüba Erkmen, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

İÇİNDEKİLER

Mevlânâ Celâleddin Rûmî -
bir mutasavvıfın biyografisi/ 9

•

Şair olarak
Mevlânâ Celâleddin Rûmî/ 56

•

Güneş ve örtü:
Rûmî'nin Allah ve dünya görüşü/ 82

•

İnsan,
“Cennetten kovulan Adem”/ 120

•

Mirac -
Yaratıkların yükselişi/ 147

•

Dua - İbâdet/ 178

•

Aşkın tasfiye edici alevi/ 200

•

Müzik ve semâ-
Semâ-ı semâvî/ 239

•

Kısaltmalar/ 249

•

Bibliyografya/ 250

Mevlânâ Celâleddin Rûmî - Bir mutasavvıfın biyografisi

Konya halkını 1273 yılı Aralık ayının ilk günlerinde bir korku sarar; günler, geceler boyu sarsılır yerküre. Mevlânâ Celâleddin Rûmî, kendini zayıf ve hasta hissetmektedir. Ve nihayet şöyle buyurur büyük mutasavvıf: “Toprak aç. Yakında bir yağlı lokma yer ve depresyon biter.” Etrafındaki dostlarını ise, gönül kuşunun dünya kafesinden kurtulması, toprağa düşen bir tohumun daha yeni, daha zengin bir hayat vaat ettiği mısralarıyla teselli eder.

*Be rûz-i merk çü tâbût- i men revan bâşed
Guman meber ki merâ derd-i in cihan bâşed*

Ölüm günü tabutum yürüyünce şu dünyanın derdiyle dertleniyorum sanma. Bana ağlama, yazık - yazık deme. Şeytanın tuzağına düşersem işte hayıflanmanın sırası o zamandır. Cenazemi görünce ayrılık - ayrılık deme. Buluşma - görüşme zamanım, o vakittir benim. Beni toprağa tapşırınca elvedâ - elvedâ deme sakın; mezar, cennetler topluluğunun perdesidir...¹

¹ D 911.

17 Aralık'ta Mevlânâ, ebedî Şems'ine kavuşmak üzere güneşin batışıyla gözlerini yumdu. Fakat eserinin parlaklığı bugüne kadar capcanlı kalmıştır. Joseph von Hammer - Purgstall (1818), onun hakkında haklı olarak şöyle der:

Mevlânâ, bütün pozitif dinlerin dış formlarından çok daha kutsal olan, en ulvî dinî vecdin kanatları üzerinde, öteki lirik şairler gibi, -Hafız da dâhil- sadece ayın ve güneşin fevkiye yükselmekle kalmayıp zaman ve mekânın, yaradılışın, kaza ve kaderin, bezm-i ezel ahd'inin ve hesap gününün üzerinden kanatlanarak ebediliğe varır. Burada o, ebedî kul olarak Mutlak Varlığa mülâkî olur ve ebedî âşik olarak da yine sonsuz aşk'ta vahdet-i vücûd bulur...²

Mevlânâ Celâleddin'in mısraları, -bizde ilk defa Rückert tarafından Almancaya serbest nazımla tercüme edilerek tanıtıldılar (1819)- İslam âleminin şair ve düşünürlerini her defasında yeniden büyülemiş ve onlara ilhamlar vermiştir. Onun etkisi göz ardı edildiği, İran ve Türk edebiyatında hemen hemen hiçbir eseri düşünmek mümkün değildir. Mevlânâ'nın tesiri, 14. yüzyıl Anadolu şiirindeki ilk izlerden, günümüzde "Pakistan'ın manevî babası" Muhammed İkbal'in eserlerine kadar hissedilir. Rûmî'nin hikmetli sözleri, Hint dillerindeki Halk Şiiri'nde ve Bengal dilindeki canlılıkta, aynı şekilde İran'ın tasavvuf felsefesinde de mevcuttur. Goethe'nin "Doğu Batı Divanı'na Notlar ve Araştırmalar" adlı eserinde Mevlânâ Celâleddin hakkındaki hükmü, kendisinin, o zaman pek az tanınmış tercüme denemelerinden edindiği sağlıksız kanaat gereğince övücü olmaktan pek uzaktır. Fakat buna rağmen Rûmî'nin adı,

² Joseph von Hammer - Purgstall, *Geschichte der schönen Redekünste Persiens*, Wien 1818, s. 164.

Avrupa'da ve yakın zamanda da Amerika'da mistik vecd'in şifresi haline gelmiştir. Onun görüşleri çeşitli perspektiflerden yorumlanmıştır. Onun ilham ettiği ve oğlu tarafından müesseseleştirilen Mevlevî Dergâhı, herkesin hayranlığını kazanmış ve hatta taklitleri bile kurulabilmiştir.

Ancak bu adam kimdi ki, İran şairi Câmî 15. yüzyılda onun hakkında şöyle diyordu:

*Men çi gûyem vasf-ı ân âlicenap,
Nist Peygamber velî dared kitap.*

(Ben o âlicenap zatın hakkında ne söyleyeyim,
Peygamber değildi, lâkin kitabı vardı.)

Bir kitap, şüphesiz... Tasavvufî manzûm bir şiir olan *Mesnevî*, yuvarlak rakam 26000 beyittir. Ancak onun eserleri sadece bundan ibaret değildir. *Divân-ı Kebîr* 36000 lirik beyitten müteşekkildir. Bunlara düz yazılarından oluşan *Fihî mâ fih*, birkaç Arapça vaazdan oluşan *Mecâlis-i Seb'a* ve *Mektubât* da ilâve edilmelidir. Her okuduğunda okuyucuya yeni ufuklar açan bu mükemmel eserleri hakkıyla anlayabilmek için, Mevlânâ'yı kendi hayat ve faaliyet çevresinde hem de yaşadığı tarihsel bağlamda anlamaya çalışmak lazımdır.

Muhammed Celâleddin, Belh şehrinde dünyaya geldi. Afganistan'ın kuzey sınırındaki bu şehir, uzak Orta Asya'ya açılır. Baktriya'nın orta bölgesinde olan bu şehir, o zamanlar Budizm'in merkezi idi ve İslam'ın doğuşundan hemen sonra Müslümanlar tarafından fethedilmişti (663). Âlimliğin ve fakat aynı zamanda zühdî dindarlığın da merkezi olan, etrafı duvarlarla çevrili Belh, şarkî İslam bölgesinde önemli bir şehir haline gelmiştir. Mevlânâ'nın

babası Sultân-al-ulemâ Bahâeddin Veled, burada hatırı sayılır bir din âlimi olarak faaliyet icra ediyordu. Bahâeddin Veled, fevkalâde güzel ve çoğu kez şok eden serencam ve tasavvurlarıyla, İslam tasavvuf tarihinde de bir numune olan şaşırtıcı ve büyüleyici notlar bırakmıştır arkasında. Mevlânâ Celâleddin'in doğum günü olarak 30 Eylül 1207 kabul edilir. *Fihî mâ Fihî*'deki bir kayıt onun, 1213 yılında Semerkant'ın kuşatmasını takip eden günlerde bir çocuk olduğu yolundadır³ -tabîî o, daha önceki bir haberi kendine mal etmemişse. Öyle görünüyor ki, çok geçmeden efsanelerin kendisine fevkalâde mistik vakalar mal ettiği bu delikanlının, en azından bir kardeşi vardı. Ancak kardeşlerinden daha sonra herhangi bir yerde bahsedilmiyor.

Belh şehri 1206 yılında Muhammed Hârezmşah tarafından alınmıştı. Onlarca yıl sonra Mevlânâ Celâleddin, şiirlerinde ayrılığın kendisini nasıl kana buladığını tasvir ederken Hârezmşah ile ondan önce hükümdarlık etmiş Gori'ler arasındaki kanlı kavgayı ima edecektir.⁴

Mevlânâ'nın annesinin de onun ailesinden olduğu söylenen Hârezmşah, sûflilerin rakibi ilahiyatçı Fahreddin Râzi'ye pek itibar ederdi. Râzi ise, Sofilere iyi gözle bakmıyordu. Fakat 'mübârek karakteri Zat-ı Kibriyâ'nın sayısız tecellileriyle ciddîleşmiş ve yücelmiş olan'⁵ Bahâeddin Veled, dinî problemlerin her çeşit felsefî tartışmasına karşı samimî bir soğukluk duyuyordu. Bu konuda oğlu da onu takip etti.

Hârezmşah, 1218 yılında yeterli dikkati göstermeyerek Cengiz Han'ın gönderdiği birkaç Moğol tüccarını katletti.

³ FA 45/181= F. 44/ 210.

⁴ D 2529.

⁵ Abdulkaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin, Hayatı, felsefesi, eserlerinden seçmeler*, İstanbul 1952, s. 54.

Bu durum Moğolların öfkesini üzerine çekmeye yetti ve felâketi davet etti. Bu felâket, çok zaman geçmeden İslam dünyasını tarumar ederek Orta Doğu'ya yepyeni bir düzen getirecektir. Bahâeddin Veled, bu tehdit edici tehlikeyi önceden görmüş olmalı ki, ailesi ve taraftarlarıyla birlikte şehri en geç 1219 yılında terk etti ve Horasan'dan geçerek İran'ın doğusuna göç etti. Belh şehri 1220 yılında Moğollar tarafından yakılıp yıkıldığında, Mevlânâ'nın ailesi çoktan Ortadoğu'da idi. Yolculuk esnasında da Nişâbur'daki büyük sûfi şair Feridüddin Attar ziyaret edilir. İhtiyar şair, burada genç Celâleddin'i pek beğenmiş.

Bu olayın sayısız dinî menkıbelerden biri olarak kabul edilmesi gerektiğine işaret edilse de, doğu İranlı bu sûfi şairin, Mevlânâ Celâleddin'in ilerdeki tekâmülünde belirleyici etkisi olduğu muhakkaktır. Önceleri İslam tasavvufu, bugünkü Afganistan ve Doğu İran'da katı bir zâhitlik (kaba sofuluk) olarak doğdu. *Sûfi* adı zâhitlerin giydiği yün elbiseye işaret eder. Her ne kadar bu kelime sonraları çoğu kez *şâfi* "saf" kelimesiyle birleştirilmiş olsa da gerçek budur. 9. asırda bir dizi mümtaz şahsiyete rastlarız: Mısır'da Zunnûn'dan (ö. 859), Irak'ta Râbia, (Sûfi âşık), ve Bağdatlı Cüneyd'e (ö. 910) kadar bir halka. Bu halkaya dâhil olan sûfiler, vahdetin sınırlarına daha derinlemesine nüfuz etmişler, ruhların terbiyesi için daha ince metodlar geliştirmişler ve Allah'la insan arasındaki aşkın muamması üzerinde kafa yormuşlardır. İran'da bu halka aynı zamanlarda "ümidin vaazcısı" Yahya ibn Muaz'dan (ö. 872) kuzey İran bozkırlarında karanlık bir ateş gibi parıldayan münzevî Bâyezîd Bistâmî'ye (ö. 874) kadar gider. Sûfi hareketi Hallâc ile birinci zirveye ulaşır. Esasında *ene'l hak*, "ben mutlak hakikatim", hikmetiyle ilerde sayısız şaire ilham kaynağı olan bu sûfi, nazariyeleriyle sadece katı dindarları ve politika-

cıları öfkelenndirmemiş, bilakis ılımlı sûfleri de kızdırmıştır. Onun tamamıyla şahsî olan Allah tecrübesine dayalı dindarlığı, onlar için düelloya davetten başka bir şey değildi. Uzun bir mahkemededen sonra Hallâc, 922'de Bağdat'ta acımasızca idam edildi ve böylece "Allah aşkının şehidi" olarak İslam'ın ilk sûfi şehidi mertebesine ulaştı. Onun görüşleri, İran'da, ama her şeyden önce Şiraz'da gizli olarak yayıldı. Daha sonraları 12. yüzyılda, ona karşı İran'da yepyeni bir saygı ve hayranlık doğdu. Mevlânâ Celâleddin, şiirlerinde sık sık Hallâc-ı Mansur'a, onun darağacındaki ölümüne ve böylesine kurban edilerek öldürülmesinin lüzumuna dikkatleri çekmiştir. Nasıl ki Hallâc, ölümünden bir buçuk yüzyıl sonra üstad Feridüddin Attar'a görünmüşse, Mevlânâ da hayatının son günlerinde, müridleri nezdinde kendisinin de ebedî canlı kalacağını söyleyerek onları teselli etmiştir.⁶

9. yüzyılın sonlarına doğru İran'da yeni Fars dilinde müstakil bir şiir doğdu; tasavvufî yazılar için Farsça ilk defa burada kullanıldı: Heratlı koruyucu melek Abdullah Ansari (ö. 1089), zarif dualarını bu dilde yazdı. Aynı zamanda Hucvîrî, Kuzeybatı Hindistan'ın başşehri Lahor'da tasavvuf üzerine ilk mufassal teorik eseri Farsça olarak kaleme aldı.⁷

Gazneli Türklerin muhteşem imparatorluğunun başşehri Gazne'de yarım yüzyıl sonra, tasavvufun ilk öğretici

⁶ Krş. Louis Massignon, *La Passion d'al-Hosayn ibn Mansour Al-Hallâj, Martyr mystique de L'Islam*, 2. Bd., Paris 1922, Neu Ausgabe 4 Bd., Paris 1977; Annemarie Schimmel, *al-alladsch, Märtyrer der Gottesliebe*, Köln 1969.

⁷ *The 'Kashf al-Mahjub', the Oldest Persian Treatise on Sufizm*, By Hujwiri, translated by R. A. Nicholse, London-Leiden 1911, repr. 1959, Paperback.

manzum eserini yazan bir şair yaşıyordu: Senâî (ö. 1131), *Mesnevî* formunu tasavvuftaki öğreticilik için nakil vasıtası yaptı. Onun *Hadikatül Hakika* (Hakikat Bahçesi) adlı eseri, yavan ve boyasız bir üslupta yazılmış anekdotlar, hikâyeler ve pratik nasihatler içerir. Bu eser daha sonraki bütün öğretici şiirler (Pendname) için bir örnek olmuştur. Senâî'nin lirik şiirleri pek kuvvetlidir ve hatta bir kısmı fevkalâde güzeldir. O, Bahâeddin Veled'in ve onun öğrencilerinin en çok sevdiği şairler arasındaydı. O yüzden Mevlânâ Celâleddin'in de zaman zaman onun beyitlerini îmâ ettiğine veya kendi eserlerine almasına şaşmamak lazımdır. Özellikle onun, çoktan vefat etmiş üstadı Senâî'nin bir mısrasından bizatihi geliştirdiği mersiyesi pek meşhurdur:

Goft kesi Hâce Senâî bimurd
Merk çünan Hâce ne kârist hord

...

*Birisi, Hâce Senâî öldü dedi.
Ölüm böyle bir ere küçük bir iş değil.
Saman değil ki yelle uçtu diyelim.
Su değil ki kış yüzünden dondu farzedelim.
Tarak değil ki, bir telden kırılınsın.
Tohum değildi ki yer onu sıkıp kurutsun.
O, bu yeryüzünde bir altın madeniydi ki,
İki cihanı da bir arpaya sayardı...⁸*

Senâî'den yarım yüzyıl daha genç olan Attar⁹ da, aynı sûfî şairleri gurubuna dâhildir. O harikulâde bir hikâyeye-

⁸ Abu'l-Majd Majdud Sanai, *Divan*, hersg. Mudarris Razavi, Teheran 1341 sch/1962, s. 996.

⁹ Zu ihm s. Helmut Ritter, *Das Meer der Seele*, Leiden 1955

cidir. Bu gerçek, onun birçok sûfî destanlarından olduğu gibi -bunların içinde en meşhuru *Mantık al Tayr*'dir (Kuşların Diliyle)- aynı şekilde evliya hikâyelerinden de açıkça anlaşılır. Burada o, gönül kuşunun yedi vadiyi geçerek kuşların padişahı Simurg'a varış yolculuğunu tasvir eder. Yolculuğun sonunda otuz kuş (*si murg*), kendilerinin *Simurg* olduğunu anlarlar. *Musîbetnâme* adlı başka bir eserinde Attar, bir salık'ın kırk günlük bir inziva hayatında yaşadıklarını anlatır. Bahâeddin Veled ve adamlarının, Attar ile ölümünden kısa bir zaman önce gerçekten buluşup buluşmadıkları önemli değil; ancak onun eserlerinin, dünyaya daha çok bağlı Senâî'den az olsa da, Mevlânâ Celâleddin üzerindeki tesiri inkâr edilemez.

Bahâeddin Veled, ailesiyle beraber hac farîzasını ifâ etti, ve bir zaman Suriye'de yaşadı. Oğlunun orada belli bir zaman Şam ve Halep'te tahsil görmüş olması lazım. Yirminci yılların başında aile, İç Anadolu'ya, *Rum*'a vâsıl oldu. O yüzden Celâleddin, Rûmî adıyla meşhur olacaktır (mamafih o, Afganistan'da, doğduğu şehrin adı olan Belhî adıyla anılacaktır). Nihayet aile, Larend'e, yani nefis şeftalileriyle meşhur, bugünkü Karaman'da konaklar. Burada Mevlânâ Celâleddin'in annesi vefat eder. Kabri bugün bile ziyaretgâhtır. Genç Celâleddin de orada evlenir; Gevher Hâtun da kendisi gibi Doğu'dan gelen bir mülteci-dir. Mevlânâ'nın ilk oğlu 1226 yılında dünyaya gelir. Sultan Veled'e dedesinin adı verilir.

Anadolu manzaraları Mevlânâ'yı derinden etkiler; şiirlerinde uzun deve kervanlarının ağır yüklerle yürüdüklerini görürüz. Burada insanlara; ilâhî sevgilinin adeta bu develeri burun kancalarından çektiği ve develerin, güdücülerinin sesini duyduklarında yükleriyle birlikte raks ettik-

leri sembollerle anlatılmak istenir.¹⁰ Burada yırtıcı köpeklerin koruduğu göçmen Türkmenler'in çadırlarını görürüz. Şeytan da Ülûhiyet çadırının önünde böyle bir köpek değil midir, ve insan onun saldırısından ancak, "Allah'a sığınırım" sözüyle kurtulmaz mı?¹¹ Selçuklu emîrlerinin harikulâde yapılmış yol ağlarının her 30 kilometresine yaptıkları kervansarayların çeşmeleri, ilâhî faaliyetin sembolü olarak karşımıza çıkar, ki bu faaliyet görünüşe göre aracı sebeplerden faydalanmaktadır:

Adamlar, yollarda, kervansarayların içinde ve havuz kenarlarında ağızlarından havuzlara su akan taştan insan yahut kuş figürleri yontmuşlar. Her akıllı canlı bilir ki su taştan yontulmuş bir kuşun ağzından değil, gayet tabii başka bir taraftan gelir.¹²

Mevlânâ, yarı aç Anadolu köpeklerinin sonsuz havlamalarını bilir. Ve yine o, tıpkı dünyaperest insanların her dünya malı için birbirlerini sıkıştırdıkları gibi, bu köpeklerin de her lokma için dalaşacaklarını bilir.¹³ Karaman'dan yol, kuzeybatıda kalan Konya'ya, Selçukluların başşehrine üç gün sürer (100 km). Sultân-ül Ülemâ Bahâeddin Veled, 1228 yılında işte bu şehirdeki sayısız medreselerden birine ilahiyat dersi vermek üzere tayin edilir.

Konya, kadim Ikonium, eski zamanlardan beri çok önemli bir kültür merkezidir; şehrin güneyinde, Beyşehir gölünün yanında Hititlerden kalma bir mâbet vardır, ki halk buraya Eflatun Pınarı der; zira, tam işte burada Eflatun'un sihirli etkileri olmuş. Platonizm, ön Şark'ta belirli bir ölçüde havada kalır. Oysa İslam tasavvufu büyük ölçüde Yeni-

¹⁰ D 302; D 1312.

¹¹ MV 2940.

¹² FA 10/52 = F. 11/62.

¹³ D 458.

Platonizm'in fikirlerinin etkisindedir. O yüzden Eflatun, Mevlânâ Celâleddin'in mecazlar dilinde de mucize yaratan büyük bir doktor olarak yer alacaktır. Aynı şekilde Antik Gordio da Konya'dan pek uzakta değildir. "Eşekkulaklarıyla Kral Midas" efsânesi halkta hâlâ canlı yaşar. Kralın sırdasının o korkunç sırrı fısıldadığı kamışın, daha sonra bu sırrı ney olarak bütün dünyaya açıkladığı düşünülürse; Mevlânâ'nın, tasavvufun temel eseri olan *Mesnevî*'sindeki giriş şiirinin bir kökünün de burada yatmakta olduğu anlaşılır.¹⁴ Fakat daha da önemlisi, Konya o zamanki Hıristiyanlığın merkezi idi. Apostel Paulus şehirden kovulmuş olsa da, o yöre çok erken Hıristiyanlaştırılmıştı. İkonium'dan Kapadokya'ya birkaç günlük mesafede önceleri Doğu Hıristiyanlığı müntesiplerinden Nyssa'lı Gregor, Nazianz'lı Gregor ve büyük Basilius gibi büyük mistik teologlar (ilâhitçiler), daha sonraları ise, Göreme'deki garip mağara manastırlarında ikamet eden rahipler burada yaşıyorlardı. Hatta Mevlânâ zamanında Konya yöresinin halkı daha çok Hıristiyan'dı. Biz Mevlânâ'nın rahip ve papazlarla pek dostâne ilişkiler içerisinde olduğunu biliyoruz; hatta bazı beyitleri, onun, bir Müslüman şairden beklenen aksine, Hıristiyanlığın fikirleri hakkında tam bir bilgiye sahip olduğunu gösteriyor. Bununla beraber İslam tasavvufu, Türk hanedanlarından Selçukluların bugünkü Türk-İran sınırındaki Malazgirt'te Bizanslıları 1071 yılında yenip, Doğu ve İç Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra, çok geçmeden İç Anadolu'da kök saldı. Esasında *Konya* adının nereden geldiğini millî karakterli bir kelime oyunu açıklar: İki ermiş Horasandan çıkıp dağların üzerinden uçarak ge-

¹⁴ Helmut Ritter, *Das Proömium des Matnawi-i Maulavi*, in: Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 93, 1932.

liyorlarmış. Bu mümbit yöreyi görünce, bunlardan birisi diğerine sorar: *Konalım mı?* Öteki: *Kon ya!* der. Böylece bu yerin adı konulmuş olur.

Selçukluların idaresi altında Konya, öylesine mâmur bir şehir haline gelmiştir ki, Haçlı seferleri bile bu gelişmeyi hemen hemen hiç köstekleyememiştir. Daha sonraları fevkalâde meşhur olan elde dokuma Anadolu halıları, o zamanın renkli pazarlarında sergileniyordu. Mevlânâ Celâleddin, şiirlerinde çoğu zaman o günün zenaatlarına ve eğlencelere îmâlarda bulunur. Türk asîlzâdelerinin pek sevdiği atlı kapmaca (kök-böri/çevgan) ve şahin avlamak gibi oyunlar söz konusu bu eğlencelerdendir. Bahâeddin Veled'in ailesiyle Anadolu'ya gelmesinden az önce, hanedânın en başarılı sultanı Alaaddin Keykubad, ki kendisinin "gecesini, gündüzünü devletin bekâsı ve ülkenin yükselişine ayırdığı"¹⁵ bilinir, 1220 yılında, Konya'da sûrların bulunduğu tepedeki karargâhına bitişik olarak büyük bir cami inşâ ettirdi. Kemeraltına hemen hemen dörtbin kişilik bir cemaati alan bu sâde yapı, ağaç oymacılığının muhteşem eserlerinden sayılan bir abanoz minber ve mihrabıyla Konya'nın bugün bile canlı bir merkezidir. Medrese ve camiler oldukça çoktu; Meziyyetlerle donatılmış Bahâeddin Veled, işte bunlardan birisine hoca tayin edilir. Ne var ki Ocak 1231 tarihinde de vefat eder. Oğlu Mevlânâ Celâleddin, "babasının postuna oturdu ve vaaz ve açıklamalarına devam etti. Fetva, zikir işine kuvvet verdi, şeriat bayrağını yükseltti..."¹⁶

¹⁵ Bediuzzaman Fûrûzânfar, *Risâla dar tahqiq-i ahwâl wa zindagî-i Muhammad maschhûr be-maulawî*, Teheran 1315 sch/1936.

¹⁶ Bkz. Fûrûzânfar s. 48 / Mevlana s. 16.

Bu zamana kadar Mevlânâ Celâleddin, çoğunlukla “zâ-hirî” ilimlerle uğraşmış görünüyor. Arap şiiri sevdiği konular arasındaydı, keza kendisi de ilerde Arapça şiirler yazacaktır. Ne var ki Bahâeedin Veled’in ölümünün üzerinden bir yıl geçtikten sonra, onun eski öğrencilerinden Tirmizeli Burhaneddin Muhakkık mülteci olarak Konya’ya geldi. Onun vasıtasıyla Mevlânâ, babasının derin eserlerine vâkıf oldu ¹⁷ ve o kâmil ârifin disiplinli kılavuzluğu altında tasavvuf yolunun sırlarını öğrendi. Şeyh, onu sık sık kırk günlük halvette çile imtihanlarına gönderirdi. Bazı kaynakların iddia ettiği gibi, Mevlânâ Celâleddin’in o yıllarda belirli bir zaman için bazı mümtaz sûfî âlimlerin bulunduğu Suriye’ye seyahat edip etmediği kesin değildir. Şayet böyle bir şey vâkî ise, burada onun, Şeyh-i Ekber İbn Arabî’yle buluşmuş olması lazım gelir. Şeyh-i Ekber’in rafine sistemi ona daima yabancı kalmasına rağmen; daha sonraları onun eserini yorumlayanların hemen hepsi, İbn Arabî’nin tasavvuf kategorileriyle bu yorumlarını yapmışlardır.

Burhâneddin Muhakkık, 1240 yıllarında Konya’dan ayrıldı. Bir zaman sonra da Kayseri’de vefat etti. Mütevâzı kabri, karlarla örtülü muhteşem Erciyas eteklerinde bugün hâlâ dindarların ziyaretgâhıdır. Burhâneddin’in Konya’daki ikameti esnasında Anadolu, iç ayaklanmalarla çalkalanıyordu. Sultan Alaaddin’in ölümünden sonra (1237) yerine babasına kıyasla daha zayıf oğlu (II. Gıyasettin Keyhüsrev) tahta çıktı. II. Gıyasettin ise, Harezm’den gelerek Moğollardan kaçan ve Doğu Anadolu’ya yerleşen mültecilerin problemlerinin üstesinden gelmek mecburiyetinde

¹⁷ Einen noch ungedruckter Ankaraer ... Dissertation von Mahbûb Siraj untersucht das Verhaeltnis Maulanas zum Werke seines Vaters, den in vier Baenden gedruckten *Maârif* (ed. B. Fürûzânfar, 2. Aufl. Teheran 1972). Bk. Fritz Meier, *Baha-i Walad*, Leiden 1989.

idi. Orada ise onları İran'ı zapt eden Moğollar takip ediyordu. Harezmliler Kayseri'ye göçtüler fakat, orada da asiliklerinden dolayı yeni huzursuzluklara sebep oldular ve kısmen Anadolu'yu dolaşan tuhaf sûfi gruplarla çalıştılar. Bu gurup ve çetelerden bazıları bir takım sosyal değişiklikler gerçekleştirmeye çalışıyor, hükûmetin temel dayanaklarına saldırıyor ve böylece imparatorluğun zayıflatılmasına çalışıyorlardı. 1242'de Moğollar saldırılarını tekrarladıklarında basit bir oyunla karşılaştılar: İmparatorluğun kuzey merkezi ve doğu İran'dan hicret eden sûfi Necmeddin Daye'nin de ikamet ettiği Sivas, savaşmadan teslim oldu; Kayseri ise, korkunç bir şekilde tahrip edildi. Bu konuda Mevlânâ daha sonra şöyle diyecektir:

Adamlar Moğollar'dan kaçıyorlar-
Bizse Moğollar'ı yaradana tapıyoruz, ¹⁸

Selçuklular teslim oldular ve yüksek miktarda cizye ödemeye mecbur kaldılar. 1251'de Moğol Hükümdârı Möngke Kağan üç prensler heyetini tanır; fakat çok geçmeden kardeş kavgası başlar ve cinâyet çıkar. Hayatta kalan en son kardeş ise Bakan Muinettin Pervâne'nin elinde oyuncak olur. Pervâne, 1264'te onun yerine reşit olmayan oğlunu getirir. Selçukluların Moğol hâkimiyetini tanımak mecburiyetinde olduğu o günlerde Mevlânâ Celâleddin'in hayatı da tamamen değişti.

Tatar felâketlerinden bahsetme!
Tatar ceylânlarının misk kokusunu anlat!¹⁹

¹⁸ D 1764.

¹⁹ D 2187.